

ZOFIA KRATOCHWIL, HALINA IRENA SZUMIŁ

**KWERENDA I PRACA BADAWCZA NAD GENEALOGIA
RODU PIECHOWSKICH
ORAZ HISTORIĄ NIEKTÓRYCH KLASZTORÓW
ZAKONU AUGUSTIANÓW I KAPUCYNÓW**

Podjęcie przez Zofię Kratochwil pracy badawczej nad genealogią rodu Piechowskich, żyjących od średniowiecza na Kaszubach, domagało się przeprowadzenia kwerendy w różnego typu archiwach i bibliotekach oraz pogłębianej analizy uzyskanego materiału źródłowego.

Kwerenda była przeprowadzona w archiwach pomorskich i pozapomorskich: państwowych i kościelnych oraz w bibliotekach i muzeach. Warto wymienić przykładowo chociaż niektóre z nich, a mianowicie: Wojewódzkie Archiwum w Gdańsku, Archiwum Państwowe w Krakowie, Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Archiwum Wicepostulatury Sprawy Kanonizacji bł. Honorata Koźmińskiego w Warszawie oraz Bibliotekę Narodową w Warszawie.

Kwerendzistka w okresie dwudziestu lat (1975-1995) odbyła osiemdziesiąt pięć podróży nie tylko do archiwów, ale również do miejscowości, związanych z rodem Piechowskich, w tym dziesięć do Kościerzyny, sześć do Bydgoszczy, po dwie do Chojnic, Piechowic, Poznania i Torunia oraz jedną do Kosobud. Przeprowadziła dwadzieścia kwerend w Archiwum w Gdańsku, czternaście w Bydgoszczy, siedem w Krakowie, dziesięć w Muzeum w Wejherowie oraz po jednej w parafii pw. „Gwiazda Morza” w Sopocie, parafii „Św. Jana Jałmużnika” w Orchówku, Muzeum Ziemi Zawkrzańskiej w Mławie i w Archiwum Metropolitalnym Lwowskim w Lubaczowie.

Dzięki temu zgromadziła bardzo bogaty i różnorodny materiał źródłowy w formie przekazów rękopiśmiennych oraz druków w języku polskim, niemieckim i łacińskim. Przekazy źródłowe w obcym języku zostały przetłumaczone, a wszystkie były poddane krytycznej analizie i ocenie historycznej.

Materiały te pozwoliły na pełne opracowanie naukowe genealogii rodu Piechowskich w postaci rozprawy doktorskiej na Wydziale Humanistycznym

Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu¹ oraz dwudziestu czterech artykułów, dotyczących rodu Piechowskich i miejscowości, związanych z nimi na Pomorzu Gdańskim, które były drukowane w „Roczniku Gdańskim” i w „Studiach Pelplińskich” oraz pięciu biogramów członków rodu Piechowskich; trzy z nich publikowane były w *Polskim słowniku biograficznym*² a dwa w *Słowniku biograficznym Pomorza Nadwiślańskiego*³. Pięć opracowań dotyczyło klasztoru augustianów w Chojnicach, Warszawie, Ciechanowie, w metropolii lwowskiej oraz na Mazowszu, które były zamieszczone w periodykach: „Rocznik Gdański”⁴, „Warszawskie Studia Teologiczne”⁵, „Studia Płockie”⁶, „Roczniki Teologiczne”⁷ i „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”⁸. Jeden artykuł został poświęcony klasztorowi kapucynów w Rywałdzie Królewskim⁹, w Zakrocymiu¹⁰ oraz dwa Sanktuarium Matki Bożej w Orchówku n. Bugiem¹¹.

¹ Zofia Kratochwil, *Genealogia rodu Piechowskich*, cz. 1, cz. 2/1-2: Źródła, Toruń 1977 (ss. XXXVII, 351+ tabl. 24, ilustr.; ss. LII, 412, 413-824; ss. IV, 76) – praca doktorska pisana na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu pod kierunkiem doc. dra hab. Janusza Bieniaka (mps Archiwum Uniwersytetu Mikołaja Kopernika).

² Z. Kratochwil, *Piechowski (Żuroch-Piechowski) Andrzej Mikołaj h. Leliwa (ok. 1745-1790) rotmistrz konfederacji barskiej, chorąży kawalerii narodowej*, [współaut.:] Waław Szczygielski, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 26, Wrocław 1981, s. 43-44; tenże, *Piechowski Hieronim Emil (1831-1915) działacz patriotyczny na Pomorzu Gdańskim*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 26, Wrocław 1981, s. 45-46; tenże, *Piechowski Michał Stanisław h. Leliwa (1662-1723) biskup sufragan przemyski, pisarz*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 26, Wrocław 1981, s. 48-49.

³ Z. Kratochwil, *Piechowski Bolesław Bronisław*, w: *Słownik biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, t. 3, Gdańsk 1997, s. 412-413; tenże, *Piechowski Mieczysław*, w: *Słownik biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, t. 3, Gdańsk 1997, s. 413-414.

⁴ Z. Kratochwil, *Augustianie w Chojnicach (1365-1819)*, „Rocznik Gdański”, 49 (1989) z. 1, s. 23-50.

⁵ Z. Kratochwil, *Augustianie w Warszawie. Kościół i klasztor św. Marcina (1356-1864)*, „Warszawskie Studia Teologiczne”, 7 (1994) s. 191-216.

⁶ Z. Kratochwil, *Augustianie w Ciechanowie (1356-1864)*, „Studia Płockie”, 24 (1996) s. 151-166.

⁷ Z. Kratochwil, *Augustianie w metropolii lwowskiej od końca XIV do połowy XIX wieku*, „Roczniki Teologiczne”, 42 (1995) z. 4, s. 65-104.

⁸ Z. Kratochwil, *Augustianie na Mazowszu 1356-1864*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 69 (1997) s. 471-498.

⁹ Z. Kratochwil, *Klasztor Kapucynów w Rywałdzie Królewskim na Pomorzu Nadwiślańskim w latach 1747-1825*, „Rocznik Gdański”, 43 (1983) z. 1, s. 109-143, 2 nlb.

¹⁰ Z. Kratochwil, *Klasztor Kapucynów w Zakrocymiu (1756-1892)*, „Studia Płockie”, 26 (1998) s. 205-221.

¹¹ Z. Kratochwil, *Sanktuarium Matki Bożej Pocieszenia w Orchówku [n. Bugiem]*, „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie”, 59 (1990) nr 8-10, s. 319-324; tenże, *Sanktuarium maryjne w Orchówku nad Bugiem. Parafia augustiańska w latach 1610-1864*, „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie”, 52 (1993) nr 3, s. 96-121.

W artykułach zostały przedstawione sylwetki członków rodziny Piechowskich, duchownych¹² i świeckich, sprawy majątkowe kupna-sprzedaży, różnego rodzaju nadania, sprawy socjalne, awanse szlachty pomorskiej¹³, problemy religijne, w tym dotyczące reformacji i kontrreformacji w Chojnicach¹⁴, a także polityczno-ustrojowe po rozbiorach.

Znaczną część artykułów stanowi opracowanie poszczególnych miejscowości i ich nazw¹⁵ związanych z rodem Piechowskich, np. Damianowa Dąbrowa – Piechowice¹⁶, Kosobudów¹⁷, Swaróżyna¹⁸ czy Chojnic¹⁹, i jak wcześniej zaznaczono klasztoru kapucynów w Rywałdzie Królewskim²⁰ oraz klasztoru augustianów w Chojnicach²¹; obu na ziemiach pomorskich.

W celu zilustrowania poruszonych w treści artykułu tematów zamieszcza się jedenaście aneksów źródłowych, prezentujących trzy grupy zagadnień, poruszanych także w artykułach, jakie zostały opublikowane w ciągu dwudziestu lat prowadzenia pracy badawczej nad genealogią rodu Piechowskich.

Pierwsza grupa mówi o ludziach Pomorza Gdańskiego, o ich wsiach (aneks 1), kupnie, sprzedaży ich majątków (a. 2), urzędach świeckich i duchownych (a. 3, 4), kontrowersjach między Polakami a Niemcami, katolikami a ewangelikami (a. 5, 6).

Druga odkrywa tajemnice starego zakonu w. Augustyna, zatwierdzonego przez Stolicę Apostolską w 1256 r., którego członkowie przebywali na Śląsku, Pomorzu i Prusach już pod koniec XIII w. W prezentowanych aneksach jest

¹² Z. Kratochwil, *Sylwetki kapłanów z pomorskiego rodu Piechowskich*, „Studia Pelplińskie”, 9 (1978) s. 35-75; Z. Kratochwil, *700 lat Swaróżyna*, „Studia Pelplińskie”, 12 (1982) s. 289-315.

¹³ Z. Kratochwil *Drogi awansu drobnej szlachty pomorskiej XVII-XVIII wieku (Na przykładzie rodu Piechowskich)*, „Rocznik Gdański”, 44 (1984) z. 1, s. 89-121.

¹⁴ Z. Kratochwil, *Reformacja i kontrreformacja w Chojnicach w latach 1518-1772*, „Rocznik Gdański”, 52 (1992) s. 67-90.

¹⁵ Z. Kratochwil, *W sprawie pochodzenia kilku nazw miejscowych dawnego powiatu kościerskiego*, „Rocznik Gdański”, 37 (1977) s. 143-150.

¹⁶ Z. Kratochwil, *Damianowa Dąbrowa – Piechowice, szlachecka wieś na Pomorzu Gdańskim w latach 1290-1790*, „Rocznik Gdański”, 38 (1978) z. 1, s. 57-75.

¹⁷ Z. Kratochwil, *Kosobudy, wieś na Pomorzu Gdańskim. Zmiany struktury społeczno-gospodarczej i roli wsi w latach 1324-1920*, „Rocznik Gdański”, 42 (1982) z. 1, s. 83-136.

¹⁸ Z. Kratochwil, *700 lat Swaróżyna*, „Studia Pelplińskie”, 12 (1982) s. 289-315.

¹⁹ Z. Kratochwil, *Starostwo człuchowskie a królewskie miasto Chojnice w XVII-XVIII wieku*, „Rocznik Gdański”, 47 (1987) z. 1, s. 123-150; tenże, *Konflikty społeczno-ustrojowe w Chojnicach do 1772 roku*, „Rocznik Gdański”, 48 (1988) z. 1, s. 61-86; tenże, *Dzieje miasta Chojnic i powiatu człuchowskiego (1454-1772). Stan badań. Propozycje*, „Rocznik Gdański”, 50 (1990) z. 1, s. 109-128.

²⁰ Z. Kratochwil, *Klasztor Kapucynów w Rywałdzie Królewskim na Pomorzu Nadwiślańskim w latach 1747-1825*, „Rocznik Gdański”, 43 (1983) z. 1, s. 109-143, 2 nlb.

²¹ Z. Kratochwil, *Augustianie w Chojnicach (1365-1819)*, „Rocznik Gdański”, 49 (1989) z. 1, s. 23-50.

mowa o parafii augustianów w Orchówku (1610-1864), o warunkach bytowych w ich klasztorach po rozbiorach oraz o ograniczeniu wolności zakonników (a. 7, 8, 9).

Trzecia dotyczy zakonu kapucynów, sprowadzonego do Polski przez króla Jana III Sobieskiego. W aneksach znajduje się akt erekcji klasztoru kapucyńskiego w Rywałdzie i fragment dziełka bł. Honorata Koźmińskiego, kapucyna pt. *Patriotyzm* (a. 10, 11).

Na tym miejscu prowadząca kwerendę i prace badawcze nad genealogią rodu Piechowskich oraz historią niektórych klasztorów augustianów i kapucynów pragnie podziękować wszystkim pracownikom archiwów, muzeów i bibliotek, w których była prowadzona kwerenda za pomoc i ułatwienie zgromadzenia tak bogatej bazy źródłowej, a także wszystkim, którzy przyczynili się do opublikowania wyników pracy badawczej.

Aneks 1¹

Gdańsk, 21 VI 1526 – Grudziądz, 2 VIII 1526

Zygmunt I król polski potwierdza Piechowskim krzyżackie nadanie z 1324 r. dóbr Damianowa Dąbrowa (Piechowice) z przyległościami w zamian za ich dziedziczną wieś Kosobudy.

AGAD MK 40, k. 125

Item date sunt littere Nobilibus Gregorio Picz, Gregorio Pijechowskij Nagnijot, Cristek Paweza et Martino Zila, ac Heduigi relicte olim Nicolai Pijechowskij et ejus filio Mathie super bona Pijechowicze et prata Janijna una cum lacu Kolpyl eorundem Nobilium predecessoribus ex causa permutationis per nostros predecessores perpetuo data et resignata pro bonis eorum hereditariis

¹ W aneksach zastosowano skróty:

AGAD – Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie;

AGAD ASK – AGAD, Zespół Archiwum Skarbu Koronnego;

AGAD MK – AGAD, Metryka Koronna;

AP Kr – Archiwum Państwowe w Krakowie;

AP Kr Aug – AP Kr, zespół Augustiana;

AWP – Archiwum Wicepostulacji Sprawy Kanonizacji Bł. Honorata Koźmińskiego, Warszawa, ul. Kapucyńska 4;

BO – Biblioteka Ossolińskich we Wrocławiu;

WAP Gd – Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Gdańsku;

ZbSp BN – Zbiory Specjalne Biblioteki Narodowej w Warszawie.

Cossenbude prout id ex litteris ex registro seu libro Castri nostri Tucholiensis roboratum [...]².

Aneks 2

Kościerzyna, 21 IX 1616

Jan Nagniot Piechowski sprzedaje Tywusowi Bażykowi dom z ogrodem we wsi Piechowice, leżący między ogrodem Łukasza Piechowskiego a ogrodem Macieja Żyły Piechowskiego za sumę 60 grzywien (40 złp).

BO 3178/II Acta iudicii civilis banniti oppidi Berent sive Kościerzyna 1611-1619, k. 2v-4, BN Warszawa mf. 9284.

(2v) Actum Bernae coram honorato iudicio civili bannito Bernensi actisque praesentibus die vigesima prima mensis septembris Anno millesimo sescentesimo decimo sexto [...].

(3) Sub eodem actu [...]

Comparens personaliter coram iudicio praesenti et actis słachetni Jan Piechowski Nagnioth [...] zdrowy na ciełe y na umyśle jawnie jaśnie zeznał ysz on ogród y z chałup , która na tym ogrodzie we wsi Pychowicach leżący a z drugi strony ogroda Słachetnego Pana Łukasza Pychowskiego z yedni a z drugi strony ogroda Słachetnego Pana Matysa Pychowskiego Żyły leżący przijedał [...] utciwemu Tijwusowij Barzykowi [...] za summe grzywien szescdzjasiath każdą rachujancz po groszy 20 którą totaliter do syabie odebrał, podnyesł y podzjenkowanie uczynił, [...] dayoncz y dopueczajancz ex nunc intromisiaj [...]. Do tego pozwoył mu venditor według czensci ogroda y chałupij rybe ułowyc [...] do stołu swego [...]³.

² Również zostało dane pismo Słachetnym Grzegorzowi Picz, Grzegorzowi Pichowskiemu Nagniot, Krystkowi Pawęża i Marcinowi Żyła oraz Jadwidze wdowie po zmarłym Mikołaju Piechowskim i jego synowi Maciejowi – na dobra Piechowice i łąki Janina z jeziorem Kiełpno, nadane ich przodkom na mocy zamiany za ich dziedziczne dobra Kosobudy, według pisma z rejestru potwierdzonego w grodzie naszym Tucholi [...].

Przytoczono tu regest dokumentu króla Zygmunta I wydanego w Gdańsku, wpisany do Metryki Koronnej przez wicekanclerza Piotra Tomickiego w Grudziądzu.

W wyniku zajęcia Pomorza Gdańskiego przez Krzyżaków w r. 1308 i ich akcji kolonizacyjnej komtur Człuchowa i Świecia Dytrych von Lichtenhajn nadał Piechowskim w zamian za ich dziedziczne Kosobudy wieś Damianową Dąbrowę. Akt został sporządzony w Człuchowie 1 IV 1324 r. (por. *Urkunden der Komturei Tuchel*, hrsg. P. Panske, Danzig 1911, s. 4-5)

³ Por. Z. Kratochwil, *Damianowa Dąbrowa – Piechowice, szlachecka wieś na Pomorzu Gdańskim w latach 1290-1790*, „Rocznik Gdański”, 38 (1978) z. 1, s. 57-75.

Aneks 3

Powinności Krzysztofa Piechowskiego, sołtysa wsi Swornigacie w 1632 r.⁴

AGAD ASK 56 T. 1 k. 215215 v. Inwentarz starostwa tucholskiego

Ta wieś włók nie ma wymierzonych, tylko w Przywileju zdawna na 18 ogrodach 18 także rybaków zasiadło, do których jednak ogrodów maj w polu sztukami rolę na różnych miejscach, w gruncie jednak bardzo podłym. Przy tych ogrodach rybackich jest plebański ogród dziewiętnasty, a dwudziesty szołtysi. Których powinność przy sieciach całą zimę robię, od czego im od Zamku płacić powinno na każdy przez zimę circiter fl. 1. Powinni nadto z żytem do Gdańska, każdego po dwie furze przez rok, do tego we żniwa pomoc⁵. Nadto szołtys z osobna odprawuje drogi różne z innemi szołtysami. Rolnej dani wszyscy coniunctim dają fl. 21/10/12

Łącznego wszyscy coniunctim	11/
Nadto dani Świętojańskiej jazowej	39/25/6
Zamrożonej dani coniunctim	23/10
Pokowowej dani	44/
Węgornej dani	16/8
Uklejnej dani	2/
Wędkowej dani wszyscy	5/

Na szolectwie Possessor Krzysztofh Piechowski. Powinność jego jest wyżej opisana. Nadto ryby wozi do szadzu do Swornigaci od tych jezior, które nad Swornigacją leżą. Podróż gdzie każ odprawuje. Prawo pokazał Kościeleckiego starosty tucholskiego⁶ bez wszelakiej confirmatiej.

Aneks 4

Kościerzyna 18 X 1720

Michał Aleksy Lipiński, proboszcz kościerski, Stanisław Ustarbowski z Polesia Mniejszego i Stanisław Gruchała Węsierski ze Stawisk składaj zeznanie o szlachectwie Michała Piechowskiego, kanonika chełmskiego i audytora przemyskiego⁷.

⁴ Z. Kratochwil, *Klucz Zaborski w komturstwie tucholskim i starostwie tucholskim w latach 1338-1772*, „Rocznik Gdański”, 41 (1981) z. 1, s. 89-131

⁵ Dla folwarku Kosobudy.

⁶ Może Jan Kościelecki (zm. 1545).

⁷ Z. Kratochwil, *Sylwetki kapitanów z pomorskiego rodu Piechowskich*, „Studia Pelplińskie”, 9 (1978) s. 35-75; tenże, *Drogi awansu drobnej szlachty pomorskiej XVII-XVIII wieku (Na przykładzie rodu Piechowskich)*, „Rocznik Gdański”, 44 (1984) z. 1, s. 89-121; tenże, *Piechowski Michał Stanisław h. Leliwa (1662-1723) biskup sufragan przemyski, pisarz*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 26, Wrocław 1981, s. 48-49.

BO 3182/II k. 25v-26. BN Warszawa nr 9287

^{a8}Actum Bernae coram Judicio Civili Barnensi die decima octava mensis Octobris Anno Domini 1720 mo^a.

Przed sądem i aktami niniejszymi miejskimi kościerskimi stanąwszy osobiście Maciej Aleksy Lipiński prepozyt proboszcz kościerski, szlachetni Stanisław Ustarbowski ze wsi Polesie Mniejsze oraz Stanisław Gruchuła Węsierski ze wsi Stawiska, dziedzice i posiadacze pewnych części w województwie pomorskim a powiecie tczewskim, wyrzekając się własnego sądu i jurysdykcji, a poddając się temu to sądowi i Jurysdykcji Miejskiej Kościerskiej wraz ze swymi potomkami, zdrowi na ciele i umyśle, jaśnie, jawnie i dobrowolnie, zgodnie z ich szlacheckim sumieniem i pewną świadomością w dobrej wierze pod przysięgą zeznali [...], że P. Pan Michał z Piechowic Piechowski, kanonik katedry chełmskiej, prepozyt wiślicki, audytor i sędzia generalny spraw kurii N. P. Krzysztofa Szembeka biskupa przemyskiego, zrodzony z prawowitego małżeństwa ze szlachetnego rodu Piechowskich, a mianowicie ze szlachetnego niegdyś Stanisława, dziedzica, ojca i Zofii matki, jest wnukiem niegdyś szlachetnego Michała w Piechowicach Piechowskiego i Katarzyny z Pażątków Piechowskiej (dziedziców) części w Piechowicach w województwie pomorskim i powiecie tucholskim istniejących, i posiada dobra dziedziczne czyli części w Piechowicach po szlachetnych niegdyś rodzicach przekazane mu jako jednemu synowi dziedzicowi [...], a jako herb ma Leliwę, tj. połowę księżycy z gwiazd, nad koron 5 skrzydeł, w których podobnie jest księżyc z gwiazd.

Wszystkim, którym na tym zależy lub może zależeć, dali o tym publiczne i dobrowolne świadectwo. Dla dopełnienia i wiarygodności tego świadectwa obecny rzeczywiście Admodum Reverendus Maciej Aleksy Lipiński, prepozyt proboszcz kościerski. Wyżej podpisany według prawdziwego i godnego sumienia kapłańskiego zeznał tę genealogię, szlachetni zaś wyżej podpisani, pouczeni przez Sąd o zaniechaniu krzywoprzysięstwa, zgiąwszy kolana przed wizerunkiem Ukrzyżowanego Pana Naszego Jezusa Chrystusa, i podniószy dwa palce prawych rąk w górę złożyli przysięgę według następującej formuły: ^bPrzysięgamy Panu Bogu Wszzechmogącemu w Trójcy Świętej jednemu, iż Wielmożny J. X. Michał Piechowski, kanonik Chełmski, niegdyś Imię P. Stanisława i Zofii Piechowskich syn, a niegdyś Imię P. Michała Piechowskiego i Katarzyny z Pażątków Piechowskiej wnuk jest prawdziwy z antenatów swoich szlachcic, i do tego czasu w Piechowicach w powiecie Tucholskim a województwie Pomorskim część swoją dziedziczną ma i jest jej dziedzicem. Herb zaś ma wyżej opisany. Tak nam Panie Boże dopomóż. Deo Omnipotente et Sancta Jesu Christi Filii ejus passione ita illos et praemissis adjuvante in facie Judicii personaliter praestiterunt.

⁸ a-a, b-b – teksty przytoczone z oryginału, nie tłumaczone.

M. Alexius Lipiński Parochus Bernensis mppria
 Stanisław Ustarbowski za trzymaniem pióra
 Stanisław Gruchuła Węsierski m.p.⁶⁹

Aneks 5

Wizytacja ewangelickiej parafii w Kosobudach w r. 1872¹⁰

WAP Gd 977/736, Die kirchlichen Visitationen und die Geistlicheninspektionen [...] (213-215)

Friedrichbruch Kossabude d. 18 November 1871 [...] vielmehr klagt Pfarrer, dass die Zahl seiner Gemeindeglieder in Folge der häufigen Wechsel der Grundbesitzer, deren Grundstücke in die Hände katholischer Besitzer übergehen, von Jahr zu Jahr abnimmt. Die katholischen Geistlichen der hiesigen Gegend arbeiten mit allen ersinnlichen Mitteln darauf hin, die Evangelischen aus ihren Besitzthum zu vertreiben und ihren Glaubensgenossen in die Hände zu spielen. Schade um die schöne Kirche!

Aneks 6

Strajk szkolny w Kosobudach w r. 1907¹¹

„Gazeta Grudziądzka”, (1907) nr 6 z 12 stycznia.

W Kosobudach, pow. chojnicki wybuchł, jak nam donoszą, także strajk szkolny, ale już znów ustał. Wiadomość tę potwierdza to, co pisał nam już stamtąd inny korespondent, który skarżył się na brak oświaty i obojętność w sprawach naszej wiary i mowy ojczystej [...].

⁹ Z. Kratochwil, *Sylwetki kapłanów z pomorskiego rodu Piechowskich*, „Studia Pelplińskie”, 9 (1978) s. 35-75; t e n ż e, *Piechowski Michał Stanisław h. Leliwa (1662-1723) biskup sufragana przemyski, pisarz*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 26, Wrocław 1981, s. 48-49; t e n ż e, *Drogi awansu drobnej szlachty pomorskiej XVII-XVIII wieku (Na przykładzie rodu Piechowskich)*, „Rocznik Gdański”, 44 (1984) z. 1, s. 89-121.

¹⁰ Z. Kratochwil, *Kosobudy, wieś na Pomorzu Gdańskim. Zmiany struktury społeczno-gospodarczej i roli wsi w latach 1324-1920*, „Rocznik Gdański”, 42 (1982) z. 1, s. 83-136.

¹¹ Zob. tamże.

Aneks 7

Wizytacja prowincjalna klasztoru augustianów w Orchówku z 10 I 1620 r.
(fragmenty protokołu)¹²

Zb Sp BN akc. 6385, k. 45v-46

[...] 1. Quoniam in hoc Conventu fratribus Ordinis nostri cura animarum est commissa, idem, mandamus Venerabili Priori, ut semper unum sacerdotem ex fratribus in Conventu praesentem habeat, qui possit Sacramenta omnibus sibi commissis administrare et officium Parochi cum cura animarum absolvere, ne animas illorum ex manibus nostris requiret Deus [...] ¹³.

3. Volumus ut in Refectorio fratres huius Conventus sic se habeant ut Angeli Dei, rixas omnino nullas haberi volumus prout Divus Augustinus in Regula docet nullae habeantur aut quam citissime finiantur [...] ¹⁴.

7. Mandamus Venerabili Priori, ut pro excessibus Fratrum poenas imponat et non aliter, ebriosos vero et contentiosos ad diem sequentem carceribus ad poenas regulares subeundas servent praecipue incorribiles et amentes [...] ¹⁵.

Aneks 8

Wielu 15 VII 1799 r.

Prowincjał augustianów Wojciech Kocierzyński prosi króla pruskiego Fryderyka Wilhelma III¹⁶ o potwierdzenie wyboru nowych władz prowincji zakonnej.

AP Kr Aug 43, s. 76-77

Serenissime Rex Domine Clementissime!

Fratres Ordinis S. Augustini Borussiae Meridionalis et Occidentalis Serenissimae Maiestatis Vestrae Domini nostri Clementissimi fideles servi ac

¹² Por. Z. Kratochwil, *Sanktuarium Maryjne w Orchówku nad Bugiem. Parafia augustiańska w latach 1610-1864*, „Wiadomości Diecezjalne Podlaskie”, 52 (1993) nr 3, s. 96-121.

¹³ Ponieważ braciom tego klasztoru została powierzona troska o dusze [w parafii], polecamy Czcigodnemu Przeorowi, ażeby miał zawsze jednego kapłana spośród braci kapłanów, który by mógł udziela sakramentów wszystkim mu powierzonym i spełnia powinność proboszcza troski o dusze, by Bóg nie zażądał ich dusz z naszych rąk [...].

¹⁴ Żądamy, by bracia tego klasztoru tak się zachowywali w refektarzu, jak aniołowie Boży; chcemy, by w ogóle nie mieli ze sobą żadnych kłótni, jak tego uczy święty Augustyn w Regule, aby ich nie było, lub jak najprędzej zostały zakończone [...].

¹⁵ Polecamy Czcigodnemu Przeorowi, by nakładał kary braciom za występki, a oddających się pijaństwu i kłótliwych zatrzymywał do dnia następnego w karcerze dla poddania ich karom zakonnym, szczególnie niepoprawnych i błądzących [...].

¹⁶ Fryderyk Wilhelm III (1770-1840), od 1797 r. król pruski.

subditiobtento consensu a Serenissima Camera Calisiensi, sub die 15 Mensis Januarij anni currentis celebraverunt Capitulum Provinciale in Conventu Vielunensi die 12 Julij anni praesentis 1799, in quo iuxta sui Ordinis Constitutiones servatis servantis reelegerunt unanimi consensu in Superiorem Provinciale eundem Patrem Adalbertum Kocierzyski [...] Vielunii 15 Julij 1799¹⁷.

Aneks 9

Kapituła prowincjalna augustianów w Rawie w dniach 18-21 X 1805 r.

AP Kr Aug 43, s. 101-102

1mo Quoniam ad expositionem Conventuum aliquorum, quod hisce calamitosis temporibus quibus omnes res caro pretio veniunt, communella quae tribuitur Religiosis pro vestiario ad illum comparandum insuficiens sit, ea propter praesens Venerabile Definitorium statuit, ut communella in posterum solvetur Religiosis pro mense Fratribus Clericis et Laicis per Florenos Polonicales septem, Sacerdetibus per Flor. Pol. novem, Patribus Graduatibus per Flor. Pol. duodecim, Patribus Prioribus et Magistris per Flor. Pol. octodecim [...]¹⁸.

6to Cum penuria temporum equos suos Provinciali alere prohibeat, ea propter statuit [Definitorium], ut de Conventu ad Conventum propinquorem pro peragendis Visitationibus transmittatur [...]. Datum Ravae 21 8^{bris} 1805¹⁹.

¹⁷ Najdostojniejszy Królu Panie Najłaskawszy!

Bracia Zakonu w. Augustyna w Prusach Południowych i Wschodnich, wierni studzy i poddani Waszej Najdostojniejszej Król. Mości Pana naszego Najłaskawszego, po uzyskaniu zezwolenia od Prześwietnej Kamery Kaliskiej z dnia 15 miesiąca stycznia roku bieżącego odbyli Kapitułę Prowincjalną w Klasztorze Wieluńskim dnia 15 lipca roku terażniejszego 1799, na której zgodnie z Konstytucjami Zakonu, zachowawszy to co należy, jednogłośnie wybrali ponownie Wojciecha Kocierzyskiego prowincjałem [...]. [Podpisy prowincjała i definitorów], Wielu 15 lipca 1799.

¹⁸ Ponieważ na przedłożenie [wniosek] niektórych klasztorów, że w tych nieszczęsnych czasach, w których wszystko wiele kosztuje, pieniądze przydzielane zakonnikom na odzież byłyby nie wystarczające Czcigodne Definitorium [zarząd zebrany na kapitule] uchwaliło, aby odtąd zakonnikom wypłacać miesięcznie następująco: braciom klerykom i laikom po 7 złp, kapłanom po 9 złp, ojcom posiadającym tytuły naukowe po 12 złp, przeorom i magistrów, po 18 złp.

¹⁹ Ponieważ obecny niedostatek nie pozwala prowincjałowi wyżywić koni, dlatego [Definitorium] uchwaliło, by dla odbycia wizytacji odwożono go z klasztoru do [najbliższego] klasztoru [...]. Rawa 21 X 1805.

Aneks 10

Lubawa, 8 lutego 1748 r.

Biskup chełmiński Wojciech Stanisław Leski²⁰ nadaje kapucynom kościół w Rywałdzie Królewskim²¹

WAP Gd 97/2446, zespół: Wyższy Sąd Krajowy w Kwidzynie, s. 8-9 (kopia)
^{a22}Adalbertus Stanislaus de Leszcze Leski Dei et Apostolicae Sedis gratia
Episcopus Culmensis et Pomesaniae^a

Na wieczną rzecz pamiątkę wszystkim razem i każdemu z osobna, którzy niniejsze pismo będą oglądać i rozważać wraz z pasterskim błogosławieństwem oznajmiamy i podajemy do wiadomości [...] szczególne dzieło Bożej Opatrzności, która nakłoniła i pobudziła serce i ducha Jaśnie Wielmożnej Pani Konstancji z Gnińskich Czapskiej, wojewodziny Pomorskiej, starościny radzyńskiej i sobowidzkiej, do ufundowania i wzniesienia Klasztoru Kapucynów św. Franciszka we wsi Rywałd, naszej diecezji i by tym Ojcom za zgodą i wiedzą swych prawowitych sukcesorów przekazała kościół tam założony oraz by wybudowała Klasztor z solidnego muru wraz z niezbędnymi przynależnościami, jak tylko N. P. [Admodum Reverendus] Ojciec Manswetus z Pragi, Kustosz i Wizytator Generalny na całą Polskę uzyska pozwolenie od Św. Kongregacji Biskupów i Zakonników na przyjęcie nowych fundacji, tak by wspomniane pobożne dzieło niczego więcej nie wymagało prócz Naszej Biskupiej zgody. My przeto, powodowani pasterską troską o powiększenie chwały Bożej w naszej diecezji i czci wobec Stolicy Apostolskiej [...] rozważywszy dokładnie, jak bardzo Zakon Kapucynów jest pożyteczny dla Kościoła Rzymskiego w nawracaniu niewiernych, jak dla zbawiennej wiary Rzymskiej jest czynny w głoszeniu Słowa Bożego i to do tego stopnia, że swe działanie (palmites suos) rozpostarł poza morze, a swoich członków (propagines eius) rozesał po Azji, Afryce, całej Europie i zamorskiej (subterraneum) Ameryce, Nasz Powag Biskupa [...] aprobujemy, potwierdzamy fundację tego Klasztoru Kapucynów Zakonu św. Franciszka i nadajemy jej na wieczne czasy nienaruszoną moc ważności [...] i dołączamy w Imię Boże przez niniejsze pismo Naszą zgodę Biskupią, aby [Ojcowie]

²⁰ Wojciech Stanisław Leski (1702-1758), biskup chełmiński, administrator apostolski diecezji pomezjańskiej.

²¹ Z. Kratochwil, *Klasztor Kapucynów w Rywałdzie Królewskim na Pomorzu Nadwiślańskim w latach 1747-1825*, „Rocznik Gdański”, 43 (1983) z. 1, s. 109-143, 2 nlb. W 1825 r. klasztor w Rywałdzie skasowano, w 1949 r. został odzyskany. Dnia 3 września 1972 r. miała miejsce koronacja obrazu Matki Bożej, której dokonał były więzień Rywałdu Stefan kardynał Wyszyński. W tym też dniu udostępniono do zwiedzania całą więzienną z naszkicowanymi na ścianach stacjami Drogi Krzyżowej. W 1992 r. urządzono parterze Salę Pamięci Więźnia. Dnia 20 maja 1989 r. rozpoczęto na terenie Archidiecezji Warszawskiej proces beatyfikacyjny Prymasa Tysiąclecia.

²² Tekst a-a, b-b jest przytoczony w oryginale; dalszy w tłumaczeniu.

ten kościół i klasztor mieli w posiadaniu według przywilejów swego Zakonu. Tymże Ojcom i ich klasztorowi dajemy władzę korzystania i używania przywilejów, indultów [...] kiedykolwiek temu Zakonowi nadanych [...] i poddajemy erygowany klasztor pod obediencję, jurysdykcję i przełożęństwo N. P. [Admodum Reverendi] Ojca Generała Zakonu i Wizytatorów [...], chcemy dalej, aby grunty, pola, łąki i inne korzyści kościoła rywałdzkiego [...] z dawna mu przydzielone pozostały do dyspozycji N. P. [Admodum Reverendi] proboszcza w Bursztynowie. Dla wiarogodności powyższego [...] podpisaliśmy pismo ręką własną i polecamy, aby zostało umocnione przybiciem Naszej Pieczęci.

^bDabantur in Arce Nostra Lubaviensi die 8 Februarij Anno 1748
Adalbertus Episcopus L. S.^b

Aneks 11

O. Honorat Komiski²³, *Patriotyzm*, Nowe Miasto n. Pilic ok. 1915, ss. 8 rps
AWP II C 26.

„Patriotyzm znaczy miłość Ojczyzny [...]. Ale jak każda cnota, tak i ta miłość ma pewną swoją miarę, tak że można przez brak jej albo przez zbytek pobłądzić. Można więc albo za mało kochać swój kraj, jak to wyrzucał kiedyś magnatom naszym o. Marek karmelita, iż dla polowania lub innych podobnych zajęć nie mogli służyć sprawie Ojczyzny, gdy ta ich pomocy potrzebowała, albo zanadto miłować, jak robi Prusacy, gdy z cudzej ziemi wyrzucają mieszkańców, a swoich ziomków tam obsadzają. Przy tym wielu ma błędne wyobrażenie o tej miłości. Któż na przykład uznałby to za cnotę rodzicielskiej miłości, gdyby ojciec dawał wszelką swobodę swym dzieciom używającym jej na złe, albo któż by nie przyznał za miłość prawdziwą, gdyby drugi ojciec karcił choćby i surowo swe dzieci, byle były dobrymi. Tak też nie można to nazwać porządną miłością kraju, gdy ktoś tylko jej wolności, nie oglądając się na to, czy on potem popadnie pod władzę szalonych bezwyznaniowców lub masonów, socjalistów [...].

²³ Honorat Wacław Koźmiński (1829-1916), w latach 1845-1848 student Szkoły Sztuk Pięknych w Warszawie, 1846/47 więzień Cytadeli Warszawskiej, od 1848 r. zakonnik-kapucyn, od 1852 r. kapłan. Do 1864 r. misjonarz ludowy, potem apostoł słowa w ukryciu konfesjonału. Założyciel licznych ukrytych zgromadzeń zakonnych dla przechowywania wiary i polskości w czasie niewoli narodowej poprzez ich działalność we własnym stanie społecznym i środowisku zawodowym. Apostoł pióra, autor wielu dzieł popularnych o treści religijno-moralno-narodowej (zob. M. Mazurek, *Bibliografia prac o. Honorata Koźmińskiego, kapucyna (1829-1916)*, „Nasza Przeszłość”, 28 (1968) s. 24-38; F. J. Duchniowski, R. Prejs, *Sługa Boży ojciec Honorat Koźmiński. Bibliografia przedmiotowa (Pozycje wybrane)*, „Ateneum Kapłańskie”, 80 (1988) t. 111, s. 281-288). Por. Z. Kratochwil, *Ojciec Honorat Koźmiński pisarz-apostoł*, „Pismo Okólne” – Biuro Prasowe Episkopatu Polski”, 21 (1988) nr 34, s. 21-26.

Chodzi więc, aby dobrze zbadać, jakiej to pomocy dany kraj potrzebuje i w jaki sposób udzielić jej należy, aby to było prawdziwą miłością Ojczyzny [...] (s. 1).

Powołanie naszego narodu

Naród nasz ważne i bardzo zaszczytne otrzymał powołanie: stać się przedmurzem chrześcijaństwa. Cały świat mu to przyznaje. Bo naprzód, gdy Turcy i Tatarzy zawojowali całą niemal Azję i Afrykę i niektóre kraje europejskie [...], wszystkie te napady powstrzymywali zawsze Polacy [...]. Wspierani cudowną pomocą boską, z paru tysiącami zwalczali kilkudziesięciotysięczne zastępy, a z trzydziestoma tysiącami rozproszyli trzystatysięczną armię [...]. Byli to prawdziwi bohaterowie, pełni wiary, którzy przed bitwą nie wstydzi się krzyżem leżąc słuchać Mszy św. w namiocie wojennym, a na Mszach uroczystych dobywali miecza w czasie Ewangelii na znak, że gotowi do ostatniej kropli krwi bronić wiary świętej. Ludy europejskie nie tylko ocalenie, ale całą swoją cywilizację w części Polakom są winne, bo gdy oni ciągle zaślania ich od tych dzikich napadów, mogli przez to spokojnie rozwijać się i kształcić we wszystkich kierunkach [...] (s. 3).

Wszystkie zrzeszenia, stowarzyszenia, wiece, tak męskie, jak żeńskie, [...] pobudzające do pracy społecznej w duchu Kościoła i do podźwignięcia narodu na wszystkich polach twórczości ekonomicznej, drogą samoobrony i samopomocy, do których to zrzeszeń dał pobudkę Leon XIII, uważamy za rzeczy wysoko patriotyczne i wszystkich członków uważamy za prawdziwych miłośników kraju, rozumiejących jego obecne naglące potrzeby [...]. Wielkimi patriotami są gorliwi kapłani i inne osoby z nimi współpracujące nad podniesieniem stanu rzemieślników i rolników, chroniąc ich od wyzysku i ułatwiając różne środki do podniesienia ich moralnego i ekonomicznego [...]” (s. 4).

We Francji „tyle najrozmaitszych i wszędzie upowszechnionych dzieł miłosierdzia, że trudne byłoby do wyliczenia, z czego okazuje się, jak wysoko wyrobiony jest duch narodowy [...]. A i u nas pomimo trudności nie można narzekać, aby brakło podobnych cnót heroicznych i takich samych objawów poświęcenia. Albo i te kongresy i związki, jakie z natchnienia papieży tak się w katolickich krajach pomyślnie rozwijają. U nas z równą, jeżeli nie z większą jeszcze gorliwością coraz więcej się szerzą i ogarnęły trzy zabory i zjednoczyły z sobą w duchu wszystkich prawdziwych Polaków [...]. Uważają nas pomimo politycznego podzielenia bardziej zespolonymi niżeli w czasach Sobieskiego, gdy tak łatwo powstawały różne partie, a magnaci nasi przeciw najlepszym królom kojarzyli się ze sobą [...]” (s. 7).